

Over vogelfluctuaties op de Vossenwaard

Door J. A. Kanis, Vogelwerkgroep CJN

De Vossenwaard is een weidegebied ten noordwesten van Kampen. Toen we in oktober 1961 begonnen met pogingen een overzicht te verkrijgen van de vogelstand rondom Kampen, viel ons oog ook op dit gebied. De poging is echter voor 't grootste gedeelte mislukt. De medewerkers gaven namelijk al vrij gauw de moed op, hetzij omdat ze het onderzoek te saai vonden, hetzij dat ze geen tijd meer hadden en moeilijk geschikte vervangers konden vinden. Deze twee redenen hebben bij mij evenwel geen rol hoeven te spelen, temeer daar de Vossenwaard, het mij toegewezen terrein, een pleisterplaats bleek te zijn voor goudplevieren en kievitenvoer. Het gevolg hiervan was dat ik tot nu toe steeds vrij regelmatig het betrokken gebied heb kunnen bezoeken en al aardig wat vergelijkingsmateriaal bezit.

Wij — want bijna altijd vergezeld een enthousiasteling mij — hebben steeds gewerkt volgens de transectmethode, in „Het Vogeljaar” van april 1962 beschreven door prof. D. M. de Vries. In een homogeen landschap wordt een zo recht mogelijk stuk weg uitgezocht van 2 km lengte. Iedere keer, wanneer er een excursie heen wordt gehouden, noteert men alle vogels die men links en rechts kan zien of horen. Thuis worden die gegevens dan nader uitgewerkt, overzichtelijk opgeschreven en aangevuld met enkele notities over het weer en de gesteldheid van het terrein. Natuurlijk moet men niet het land ingaan, dit om een onjuist beeld en rustverstoring te vermijden.

In januari 1962 kwam het onderzoek pas goed op gang. Die voorgaande maanden (okt. '61—jan. '62), toen we trouwens nog werkten met een traject van 1 km, kunnen beschouwd worden als aanloop — en verkenningsperiode.

Enkele gegevens over het terrein:

terrein type: weiland; grondsoort: klei; boerderijen op afstand: 8; boerderijen dichtbij: 7; afrastringen: veel; sloten: veel; dijkes: een paar; bomen: veel; struiken en heggen: bij elke boerderij; bomerijen: langs de hele weg.

De frequentie van de bezoeken was in 1962 36; 1963 38; 1964 46; 1965 (tot aan juli) 16. Hoewel ik er steeds naar gestreefd heb wekelijks de excursie naar de Vossenwaard te maken, kon ik dit ideaal niet altijd verwezenlijken.

Dat er inderdaad nogal wat vogels te zien zijn, moge blijken uit het volgende overzichtje van het gemiddelde aantal vogels per maand.

jaar	1962	1963	1964	1965
januari	223	83	47	193
februari	221	12	55	163
maart	492	221	580	697
april	275	357	630	297
mei	96	135	135	139
juni	187	221	331	326
juli	360	238	127	
augustus	405	893	381	
september	888	580	571	
oktober	638	762	565	
november	377	1833	441	
december	209	121	553	

Deze getallen zijn verkregen door het totaal aantal waargenomen exemplaren in een maand te delen door het aantal excursies in die maand, waarbij evenwel het nadeel is dat bijv. het getal van de belangrijke maand augustus een wat eenzijdig beeld geeft, omdat er toen i.v.m. de vakantie, meestal slechts één excursie gemaakt kon worden (in 1964 echter wel 4). Het aantal soorten vogels is thans 71. Behalve de algemene weidevogels komt in de lijst de ooievaar, de roerdomp, de bonte strandloper, de watersnip, de bontbekplevier, de aalscholver, de oeverzwaluw, de Canadagans en de Vlaamse gaai voor. Een wonderlijke verscheidenheid!

De fluctuatie

1962. Dit jaar zette zacht in. Het was wat je noemt een kwakkelwinter. Dat er in januari een gemiddelde van 223 exemplaren waargenomen werd, werd vooral veroorzaakt door de grote groepen kok- en stormmeeuwen. Dit kan zuiver toevallig zijn, want in de volksmond heet het dat meeuwen, wanneer er regen op komst is, zich in groepen op het land neerzetten. Of dit wetenschappelijk bewezen is weet ik niet. Ook 's zomers kan men dergelijke troepen aantreffen. Toen het in februari wat milder werd, groeiden de groepjes kramsvogels aanzienlijk, terwijl zich grote groepen spreeuwen naar de weiden begaven en er nog wat meeuwen gezien werden. Het gemiddelde bedroeg 221. In maart groeide dit tot 492 doordat goudplevieren en (nog steeds) kramsvogels doortrokken. Ook de kievit keerde terug, terwijl er veel meerkoeten (bij de IJssel) en ganzen gesignaleerd werden. Zuiver toevallig natuurlijk dat er zo'n stel (60) ganzen overvloog, net toen ik daar op excursie was. In april bleek dat het merendeel van de terugtrekkende vogels al op de plaats van bestemming was gekomen. De kieviten verspreidden zich, kleine groepjes goudplevieren trokken nog door en kemphanen en grutto's lieten zich eveneens zien.

Het is dus goed te zien dat laatstgenoemde vogels verder weg moeten komen! In mei, toen ook de kemphanen en grutto's verder trokken of zich verspreidden was het gemiddelde slechts 96, welk aantal in juni opliep tot 187, voornamelijk door de grote aantallen spreeuwen, die in die tijd graag rond koeienpoten lopen, terwijl reeds een groep van 73 kieviten werd gezien. In juli groeide het gemiddelde nog verder tot 360. Nog meer spreeuwen (243 gemiddeld) en zich verzamelende kieviten (25 - 127 - 27). Het aantal grutto's nam al weer wat af. Augustus: een gemiddelde van 405. Een groep kieviten en goudplevieren vormden er het belangrijkste deel van. Geen enkele grutto meer. In september liep dit aantal op tot 888. Vooral weer grote aantallen kieviten en goudplevieren. Doch bovendien veel spreeuwen, meeuwen en één keer een groep wulpen van 100 ex. Dit was duidelijk trek: de kougevoeligste vogels trekken weg. In november verwachtte ik een tweede climax, maar die bleef uit door de vroege invallende vorst. Daardoor gunden de vogels zich — nadat hun aantal in oktober eerst slonk en daarnaar weer toenam, zodat het gemiddelde op 636 kwam — geen tijd om nog wat te rusten en zich te organiseren, zoals ze gewend zijn, maar werden door de kou gedwongen ineens door te trekken. Het gemiddelde kwam daardoor op 377. Na 2 weken vorst (eind november) begon het in december weer te dooien. Ideaal weertje voor kramsvogels, hoewel er ook goudplevieren waargenomen werden, die de koude periode blijkbaar doorstaan hadden. Het gemiddelde was daardoor nog 209.

In januari 1963 nam de vorst weer toe en daarmee het aantal exemplaren kramsvogels af. Het gemiddelde daalde tot 83. Heel toevallig werd er nl. een groep van 100 meerkoeten op de IJsseldijk waargenomen. De rest bestond uit kraaien, eksters en overvliegende eenden en knobbelzwanen. Een typisch winterbeeld. In februari trokken ook de laatste meerkoeten, eenden en zwanen weg naar open plekken in het ijs, waar ze nog de meeste kans hadden in leven te blijven. Op het traject werden slechts wat eksters en rietganzen gesignaleerd. Het gemiddelde bedroeg 12. In maart viel de langverwachte dooi in, maar de trek kwam niet vlot op gang. In april kwam de grote stroom door. In maart werden echter ook al kieviten, goudplevieren, veldleeuweriken, grutto's e.d. gezien. Het gemiddelde was zo opgelopen tot 221. In april liep dit nog verder op tot 357. Opvallend zijn de getallen van de goudplevieren: mrt.: 54, 2, 220 apr.: 30, 100, 403. Ik krijg zeer sterk de indruk dat dit als volgt komt. De goudplevieren trekken, uit broeddrang, zo snel mogelijk weg, maar dit geschiedt ongeorganiseerd. Onderweg, op hun vaste verzamelpaatsen, komen de groepen bij elkaar en als ze een paar weken rust genomen hebben, trekt de groep, tot een paar honderd aangegroeid, weg. Opnieuw arriveren er goudplevieren, hun aantal groeit en ze trekken weer door. In mei was de grote stroom doorgetrokken of had zich verspreid, op zoek naar geschikte territoria, zodat het gemiddelde bij 135 bleef staan. In juni nam dit aantal toe tot 221. Dit kwam doordat de kieviten zich al weer onrustig gingen gedragen en gezelschap begonnen te zoeken. Bovendien worden op zonnige

dagen altijd veel spreeuwen gezien. Tegen het eind van juni hadden ook de grutto's hun legje gelegd en verlangden al weer naar betere oorden. Juli gaf een soortgelijk beeld: afname van grutto's, grote aantallen spreeuwen, terwijl het aantal kieviten schommelde tussen 17 en 120. Het gemiddelde bedroeg 238. In augustus was het aantal kieviten 195. Dus slechts een minieme toename. Door de weersomstandigheden waren er veel meeuwen (285), terwijl goudplevieren in een aantal van 233 werden waargenomen. Al met al werd het totaal op 893 gebracht. Doch men kan op dit getal niet al te vast aan, omdat het het resultaat is van slechts één excursie. Daarom ook kunnen we slechts veronderstellen dat er in augustus al aardig wat doorgetrokken is (voortrek). In september liep het gemiddelde terug tot 580. Goudplevieren, kieviten, spreeuwen en meeuwen vormen de hoofdmoot. 't Lijkt dus weer dat, evenals in 't voorjaar, de vogels zwerfend optrekken, op bepaalde plaatsen zich verzamelen, vanwaar telkens groepen wegtrekken, maar waarheen ook telkens groepjes optrekken. Want in oktober zien we een gemiddeld aantal van 762 ex. Vooral veel goudplevieren (1480, 46, 100, 33), terwijl de kieviten aanwezig waren met gemiddeld 150 ex. Kemphanen werden ook gezien (200, 41, 42, 7). Dan arriveert in november een enorme groep. Gemiddeld 1833 ex.! Goudplevieren (200, 490, 1498) en kieviten (655, 580, 1495) vormden wel de grootste groep. Kemphanen waren vertegenwoordigd door resp. 62, 145 en 5 ex. Vooral 24 november was een dag met rijke oogst. De vogels voelden de vorst als het ware aankomen en trokken naar zuidelijker streken. Want bij 't invallen van de vorst (begin dec.) was bijna alles doorgetrokken: een gemiddelde van 121. In de eerste week nog 320 kieviten, geen goudplevieren, doch wel 100 kramsvogels. In de daarop volgende weken niets meer van dat alles. Meeuwen, spreeuwen, koolmeesjes en torenvalken waren er te zien. Wat een verschil met de vorige maand!

1964 zette zacht in, maar al spoedig kwam er een strenge vorstperiode. Geen wonder dat er slechts wat torenvalkjes, meeuwen, huismussen en koolmeesjes gezien werden. Verder een enkele geharde kramsvogel, bonte kraaien, blauwe reigers en een ruigpootbuisard. Dat het gemiddelde toch nog op 47 kwam, is te danken aan de groep van 120 uit de IJssel opvliegende kuifeenden. In februari bleef het nog wat kwakkelen; er werden dan ook slechts eksters en spreeuwen etc. gesignaleerd. De laatste week klaarde het echter op: de eerste goudplevieren en kieviten vertoonden zich (resp. 47, 27) en de veldleeuweriken lieten zich weer horen. Maart was een prachtmaand. Het zonnige weer liet weliswaar weer even verstek gaan, maar al heel wat goudplevieren en kieviten hadden de smaak te pakken. Toen het echter te bar werd, kwam er een impasse in de trek (1 mrt 215 goudplevieren, 4 mrt 300 ex., 8 mrt 0 ex.; kieviten 190, 75, 4). Daarna ging het weer vooruit. Ook piepers kwamen opdagen, enkele groepjes kneutjes, enige tureluurs, grutto's en scholeksters vertoonden zich eveneens. Het gemiddelde was 580. In april zette zich de stroom trekkers nog even voort. Kemphanen lieten zich nu ook weer zien, witte kwikstaarten dito. De gras-

piepers vertoonden zich niet meer in groepen, de grutto's daarentegen, evenals de boerenzwaluwen wel. Zelfs zag ik een Vlaamse gaai doortrekken! Een wonderlijk gezicht in een weidelandschap. Het gemiddelde bedroeg al met al 630. In mei werden gemiddeld evenveel exemplaren waargenomen als het vorige jaar in de 5e maand: 135. Mei is dan ook een vrij kalme, regelmatige maand over 't algemeen: iedere vogel is op z'n plaats van bestemming aangekomen en houdt zich bezig met broeden en jongen grootbrengen. In tegenstelling met het vorige jaar werden er geen kemp-hanen gezien en minder tureluurs, maar daarentegen meer kieviten (1963 14 in totaal, 1964: 73) en grutto's (40, 118). In juni nam de hoeveelheid kieviten al weer sterk toe en ook de spreeuwen werden in vrij groten getale gesignaleerd. 't Gemiddelde bedroeg 331. De maand juli viel tegen: opvallend weinig kieviten, geen enkele grutto, wèl enige goudplevieren(!). Waren er al veel kieviten gezamenlijk bijeengekomen op een bepaalde plaats en zwierven ze nu elders in groepjes rond? Het gemiddelde van juli (127) liep in augustus op tot 381, voornamelijk door grotere aantallen kieviten, spreeuwen en goudplevieren. Toch ligt dit getal beneden dat van voorgaande jaren. We moeten er echter rekening mee houden dat het gebied dit jaar 4 x bezocht is tegen één excursie in 1962 en 1963 (19 aug., 27 aug.). De uitschieter van 1963 is voornamelijk te danken aan de 285 kokmeeuwen, die toen gezien werden. 'k Vermoed dat zo'n 400 exemplaren het werkelijke gemiddelde wel ongeveer benaderen. September: een vrij aardige maand. Weer zien we dat groeien van het aantal exemplaren, de afname van het aantal zwaluwen en steltlopers, overtroefd door de hoeveelheid kieviten en goudplevieren. Het weer was vrij redelijk en dit alles bracht het gemiddelde op 571. 1962 is dus duidelijk een uitschieter geweest met z'n groot aantal spreeuwen en kieviten. De verwachte toename in oktober bleef uit, ofschoon het weer er niet beter op werd. Misschien was zelfs juist daardoor reeds een groep goudplevieren doorgetrokken en lieten de kemp-hanen zich ook niet meer zien. Het gemiddelde bleef bijna gelijk: 565. In november zien we een dergelijke op- en neergang bij de aantallen kieviten en goudplevieren als in het voorjaar: 85, 81, 130, 53, 126; 95, 250, 50, 70, 460, terwijl het vorig jaar toch duidelijk bleek dat ze allemaal op elkaar wachtten en en masse wegtrrokken. De rol van het weer moet echter niet uitgevlakt worden. Het aantal meeuwen nam toe en ook de wulpen lieten zich niet onbetuigd. De komst van de koperwieken en kramsvogels overtuigde ons intussen van de naderende winter. Gemiddeld 441 exemplaren in deze trekmaand. Door de aarzelende vorst, begin december, lieten de goudplevieren zich even van de wijs brengen, alsmede de kieviten, maar toen het daarna weer ging dooien, bleven ze nog even plakken. Het aantal goudplevieren groeide tot 462 en het aantal kieviten tot 274 (15 dec.). Verder weer veel kapmeeuwen, wat meer kramsvogels en wat wulpen. 't Gemiddelde was 553! We kunnen dus zeggen dat de najaarstrek in 1964 vrij regelmatig is verlopen. Geen bijzondere grote aantallen, geen stevige vorst of mist, kortom rustig.

Hoewel het ook in januari 1965 niet erg hard vroom, verdwenen nu de kieviten en goudplevieren geheel uit de weiden om plaats te maken voor kramsvogels, meeuwen, spreeuwen en kolganzen, die er voor zorgden dat het gemiddelde op 193 kwam. In februari werd geen enkele spreeuw gezien, nog maar weinig huismussen, wel enkele knobbelzwanen en grote aantallen kramsvogels (127, 75). De storm die nu en dan heerste, is er zeker mede de oorzaak van dat het gemiddelde niet hoger kwam dan 163, in vergelijking met voorgaande jaren nog vrij hoog. Na de eerste twee weken in maart, die nogal koud waren, barstte plotseling de trek los: 1030 goudplevieren, veel spreeuwen, een voor deze tijd van 't jaar klein groepje kieviten, grutto's en kemphanen, allemaal waren ze er weer. 't Was echt een vrolijke maand, maar 't ging allemaal razend snel: binnen 3 weken had zich alles verspreid of was doorgetrokken, op de kemphanen en grutto's na. 't Gemiddelde van maart (697) nam in april behoorlijk af (297). Het waren vooral de kemphanen en grutto's die de toon aangaven, maar daarnaast waren natuurlijk de spreeuwen en meeuwen weer rijk vertegenwoordigd en ook zetten de graspiepers en veldleeuweriken hun jubelzangen voort. Er werden nog 20 kramsvogels waargenomen en enkele eendesoorten (slobeend, kuifeend). In mei merken we weer de enorme rust in de natuur. Iedere vogel heeft het druk met leggen, broeden, voeren en grootbrengen.

Het gemiddelde komt dan ook vrijwel overeen met dat van de twee voorgaande jaren: 139. In juni zien we echter de onrust zich meester maken van de vogels. Ze zoeken elkaars gezelschap, trekken samen op, bespreken de problemen van het opgroeiende kroost in brede kring en zorgen ervoor dat het gemiddelde aantal exemplaren op de Vossenwaard 326 wordt. De ontwikkeling loopt dus parallel met die van 1964: tamelijk veel kieviten en spreeuwen, wat meer tureluurs, vrij wat grutto's aanvankelijk, een aardige hoeveelheid boerenzwaluwen, enkele huis- en gierzwaluwen.

Het aardige van dit onderzoekje is, dat het je aan 't denken zet over de schommelingen in de vogelbevolking van een streek, die je goed kent en dat je zo van heel wat gebeurtenissen de oorzaak kunt gissen. Ik vermoed dat in een „normaal” jaar de grootste aantallen eind maart (voorjaars-trek), eind augustus/begin september (begintrek) en oktober/november (grote herfsttrek) waargenomen worden. Maar wanneer is een jaar normaal? Steeds treden er storingen op. En juist dat is zo interessant. Vooral de weersomstandigheden oefenen op de vogelfluctuatie een grote invloed uit. Dat was dan ook het eerste waar ik rekening mee hield bij het verklaren van de cijfers.

Zoals gebleken is uit het verslag, vormen goudplevieren en kieviten de voornaamste groep op de Vossenwaard. Ik weet niet of het reeds bekend was dat dit gebied een prachtige pleisterplaats voor deze twee soorten is. In ieder geval is het mede aan deze omstandigheid te danken dat ik steeds met genoegen het gebied bezocht heb.

Tot slot wil ik langs deze weg mijn medewerkers dank zeggen en wel in

het bijzonder J. v. d. Kamp, die mij sinds september 1964 steeds trouw begeleidde en, nu ik niet meer in Kampen woon, het onderzoek zal voortzetten. Iedereen met kritische opmerkingen en vragen kan zich tot hem richten (Kievitstraat 68, Kampen) of tot schrijver dezes (Rijnlaan 249, Utrecht).

Geraadpleegde literatuur:

Peterson e.a.: Vogelgids

Sluiters, J. E.: Prisma vogelboek

Tinbergen, L.: Vogels onderweg